

A székelykeresztúri múzeum emlékkönyve

Mint a hasonló kiadványok többségében, a székelykeresztúri múzeum emlékkönyvében* is a közleményeknek csak egy kisebb hányada vonatkozik közvetlenül a címadóra — Becze Antal *Beköszöntőjén* és Molnár István ünnepi beszédén (*Szemelvények negyedszázad történetéből*) kívül alig néhány. Hogy mindenekelett mégis a címadóról szólunk, erre az illendőség mellett a múzeum kialakulásának és fejlődésének különössége késztet. A ma már 28 000 tárggyal, jelentős alapkiállításokkal és szabadtéri néprajzi részleggel büszkélkedhető tájmúzeum ugyanis nem egy százczes lélekszámú nagyvárosban alakult ki a kulturális központok törvényeszerű fejlődése során, hanem egy néhány ezres kisvárosban öntevékeny módon, önerőből (hogy milyen kitarító és tiszteletet parancsoló áldozatvállalásokkal, az említett beszéd is jelzi). Különös módon alakult ki, de mégsem véletlenül — mert nem előzmények nélkül. Keresztúr értékméltó hagyományaiban gyökerezik, abban a tudás- és művelődési vágytól telített iskolai és népi közszellemben, amelyet olyan nagyszerű elődök tápláltak, mint Kriza János, Marosi Gergely és Orbán Balázs, s olyan közvetlenebb iskolai előzményekben, mint Nagy Lajos és Szentmártoni Kálmán század eleji szertári gyűjteményei. Ebből a talajból nőtt ki 1946-ban a múzeum. Hogy közvetlenül mégis kinek a kezdeményezésére és erőfeszítése nyomán, erre viszont már csak nagyon szerény utalás történik. Holott a múzeum megalakulása és több évtizedes fejlődése szorosan összefonódik nagyérdemű igazgatója, dr. Molnár István nevével, tudományos és szervező munkásságával, az erők, az önzetlen támogatók, gyűjtők és adományozók legfőbb serkentőjével és összefogójával. A múzeum nagyívű fejlődésének főbb fejezeteit és állomásait — az iskolai szakaszától az 1949-es költözködésen át az 1953-as nagyméretű bővüléséig, az állami támogatás fokozatos megnyerésén át több kutatói állás biztosításáig — a beszéd tömören ismerteti; az 1953 utáni két évtizednyi szakaszt túlságosan is összevontan. Remélhető azonban, ennek is lesz folytatása: annak részletezése, hogyan is fejlődött az országnak „emlékkönyvre” egyik legmértöbb múzeuma.

Egy múzeum ugyan évfordulók és emlékkönyvek nélkül is lehet igen jelentős, de annál örvedetesebb, ha hozzá méltó nagyszabású tudományos ülésszakot tud megszervezni, és hozzá mérhető emlékkönyvet tud összehozni. A tágabb Székelyföldet tekintve, a keresztúri múzeum ebben sem gyökeretlen. Kiadványával a szomszédos és idősebb sepsiszentgyörgyi testvérmúzeum hagyományának a terebélyesítését vállalta, azét, amelynek mindmáig a korán elhunyt Csutak Vilmos emlékezetes műve a mércéje, az *Emlékkönyv a Székely Nemzeti Múzeum ötvenéves jubileumára* (Sepsiszentgyörgy, 1929).

Abban is egészséges hagyományt követ, hogy a társadalomtudományok (régészet, történelem, néprajz, népművészet, folklór) mellett bő teret szentel a természettudományoknak. S miközben kedvező visszfényt vet magára a múzeumra is, nem méltányolható eléggé általános serkentő hatása a további tudományos kutatásokra. Annál is inkább, mivel a kötetre — következetesebb anyanyelvűsége révén — örvedetesen vonatkozik mindaz, amit Gáll Ernő mondott a Kriterion- napokon a kiadó tudományos sorozatairól. Ez a kötet is „az anyanyelv kommunikációs erejét” testesíti meg, másrészt viszont azt is bizonyítja, „mennyre fontos

* Almanahul Muzeului din Cristuru Secuiesc ■ 25 ■ A Székelykeresztúri Múzeum Emlékkönyve. Studii și comunicări prezentate la sesiunea jubiliară consacrată celei de-a 25-a aniversări a Muzeului din Cristuru Secuiesc, octombrie 1971 — 1971 októberében a Székelykeresztúri Múzeum 25. évfordulója ünnepi tudományos ülésszakán elhangzott tanulmányok, közlemények. Redactori — Szerkesztők: Molnár István, Nicolae Bucur. Redactor tehnic — Műszaki szerkesztő: Tóke Andrei.

Comitetul de cultură și educație socialistă al județului Harghita, Muzeul Cristuru Secuiesc — Harghita megye Szocialista Művelődési és Nevelési Bizottsága, Székelykeresztúri Múzeum. Miercurea-Ciuc — Csikszereda, 1974.

az anyanyelv a tudományos kutató, a gondolkodó számára, éspedig nem csupán a széles közönséggel való kapcsolatainak megteremtésében, hanem az önkifejezésben, önmeghaladásban" (*A Hét*, 1975. július 25.). Ugyanakkor a többnyelvű (román, francia, német vagy angol, illetve a román szövegek utáni magyar) kivonatok elősegítik a magyarul vagy románul nem tudók számára is a tájékozódást.

Ez a gazdag és értékes kötet azonban szebb és jobb minőségű nyomdai kivitelezést (s több jó fényképet), igényesebb filológiai gondozást érdemelt volna. Mindenekelőtt nyelvezetének és stílusának kisebb-nagyobb egyenetlenségeit fájjaljuk, a felületeségeket és kidolgozatlanságokat, a zavarosságot és olykor a legközönségesebb nyelvi hibákat. Ráadásul a hibajegyzékben sem jelzett helyesírási és sajtóhiba is túlszámolt sok a kötetben. És sok a filológiai következetlenség és szakszerűtlenség is.*

Végül szóvá kell tennünk, hogy noha 2050 példányban jelent meg, s ez a maga nemében nem lebecsülendő, az emlékkönyv gyakorlatilag mégis hozzáférhetetlen (esetlegesen jutván el a szerkesztőségekbe is), mivel nem került könyv-árusi forgalomba. Rejtőzködő — a művészeti és művelődési intézmények (népi alkotások házai stb.) többi kiadványaihoz hasonlóan. Ez máskülönben könyvforgalmazásunknak egyik tisztázatlan és rendezetlen kérdése.

K. A.

1.

Az emlékkönyv természettudományokkal foglalkozó részében olyan földrajzi-földtani és biológiai tárgyú tanulmányokat kap kézhez az olvasó, amelyek most jelennek meg először nyomtatásban — és ez a kiadványnak tudományos közírásunk fejlesztésében betöltött szerepét állítja előtérbe.

Nézzük először a földrajzi-földtani közleményeket. Kristó András dolgozata a homoródalmási Vargyas-szurdok *geomorfológiai problémáiról* értekezik, aminek az ad fontosságot és hézagpótló jelleget, hogy az erről a vidékről megjelent eddigi munkák úgyszólván kizárólag csak a szoros barlangjaival foglalkoztak. Kristó András érdeme, hogy a Vargyas-szoros és környéke részletes geomorfológiai térképének elkészítése mellett — alapjában elfogadva az előtte járók feltételezte epigenetikus eredetét — a szoros kialakulásáról a korábbi kutatások eredményeit is magában foglaló egységes elméletet állít fel.

Székelyföld egyik legtipikusabb, legtöbbit vizsgált és vitatott, de megnyugtató módon ma sem tisztázott kérdése a Hargita övezetében feltörő mintegy kétezer ásványvízforrás hozamának nemzetgazdasági hasznosítása. Ehhez a témához kapcsolódik Ipó László tanulmánya a kelet-erdélyi *gyógylapokról*, amelyeknek kialakulását és összetételét elsősorban ezek a vegyileg különböző ásványvizek határozzák meg. Ipó László dolgozata több gyógylap analíziseredményeit közli, s felhívja a figyelmet gyógyászati és gazdasági jelentőségükre.

Néhány más közlemény nem szigorúan földrajzi-földtani szakdolgozat: „bekötelesek” miatt *tudományközi jellegűeknek* nevezhetők. Ilyen mindenekelőtt Vofkori László Székelykeresztúr településföldrajzi viszonyait tárgyaló, sok demográfiai elemet tartalmazó tanulmánya, amely a történeti áttekintés mellett a mai iparosodó város urbanizációs kérdéseivel is foglalkozik; ilyen Olaszteleki Nagy Imre földtani hagyatékanak értékelése Kisgyörgy Zoltán közleményében, amely az autodidakta tudós geológiai munkáinak jegyzékét is tartalmazza; s ugyancsak ilyen Pitó László lényegében pedagógiai tárgykörű tanulmánya, amely az iskola és a múzeum kapcsolatával foglalkozik, s hangsúlyozza a kirándulássorozatok szükségességét a szülőhely alaposabb megismerése céljából.

Az emlékkönyvben megjelent biológiai tanulmányoknak az ad a „helyi érdekűség” túlmutató jelentőséget, hogy következtetések — már Székelykeresztúr

* Érthetetlen és elfogadhatatlan a magyar személynevek utóneveinek rövidítése bármilyen feloldás nélkül (olykor végig a főszövegben is). Ésszerűtlen, ha ugyanabban a közleményben a családneveket Dobay = Dob.-szerűen rövidítik, de a „Székelyudvarhely (Odorheiu Secuiesc)” bármilyen rövidítés nélkül máfészékször (!) fordul elő. A román vagy más nyelvű szövegekben sokszor következetlen a magyar család- és utónevek sorrendje. A legtöbb esetben megmarad az eredeti sorrend (de a családnév kiemelése nélkül), előfordul azonban a fordított sorrend is, mi több, kiemelés nélkül is. S míg a román szövegekben az eredeti sorrendben írt magyar család- és utónév között általában nem találunk vesszőt, magyar szövegek magyar jegyzetében többször is előfordul („Dobay, L.”). A következetlenségre s a helyesírási szabályok mellőzésére másik jellemző példa a forrásmunkák helytelen idézése. A szerző és a cím között (l. a 371. szabályt) kettőspont helyett többnyire vessző szerepel, de sokszor gondolatjel (és egészen szokatlan módon ide ékeződik be az évszám is) — meglehetősen összevisszaságban (magyar szövegben: „KOVÁCS István, A marosvásárhelyi [..]”, ellenben román szövegben: „V. Alecsandri: In [..]”).

környéke földrajzi arculatából adódóan is — jóval nagyobb területre, sok vonatkozásban az egész Erdélyi-medencére vonatkoztathatók (a Pap Géza közleményében tárgyalta csiga- és lepkefajok például nemcsak Székelykeresztúr körzetében, hanem országosan is ritkaságszámba mennek). Sajnos, szintén nemcsak erre a vidékre érvényesek Kovács Lajos *ornitológiai* megállapításai sem — közelebről: tanulmányos felmérései a ragadozó madarak „helyzetéről”. Egypár meggondolkozott adat ebből a tanulmányból: az utóbbi évtizedekben a vizsgált területről *teljesen eltűnt* a fekete sas, a parlagi sas, a réti sas, a dögkeselyű, a saskeselyű és a barátkeselyű, öt másik faj pedig — a vörös kánya, a fakó réthéja, a barna héja, a fakó keselyű és a törpe kuvik — a biztos eltűnés útján van. A mintegy kétszáz év óta észlelt 35 ragadozómadár-fajból a mai körülmények között mindössze 10 faj fennmaradása valószínű. Kovács Lajos számadatokkal igazolja, hogy a többnyire hasznos ragadozó pusztításában legnagyobb részét a meggondolatlan és tudatlan vadászokat terheli a felelősség.

A modern technika és az élővilág viszonyának egyik szintén nem örvendetes kérdése az ütközés vagy áramütés következtében megsebesült madarak „sorsa”, illetve legtöbbször elpusztulása; erről az emlékkönyvben Kohl István közöl érdekes statisztikát. Egy másik állattani tárgyú közlemény többek között azért is érdemel figyelmet, mert hazánkban eléggé kevesen foglalkoznak *teratológiával*; Borsodi László tanulmánya tehát, amely a Csíki-havasok és a Hargita keresztes viperáinak biometriai és pikkelyzeti anomáliáit vizsgálja, bizonyos értelemben úttörésnek minősül.

Az emlékkönyv itt áttekintett részének szerzői közül csak Kovács Attila foglalkozik *botanikával*; tanulmányában az erdős zónához tartozó Réz-vonulat xerofil jellegű növénytársulásairól 1967—1971 között gyűjtött adatait dolgozza fel — s ugyanúgy zárja a természettudományi tárgyú anyagok sorát megemlékezésével Papp Sámuról, a nemrég elhunyt botanikusról.

Egri László

2.

Az emlékkönyv kimondottan történeti vonatkozású közleményei témakörük-nél fogva is igyekeztek hangsúlyozni a kötet megjelenésével fémjelzett ünnepi eseményt. A tizenegy tanulmány szerzőjének mindegyike helyi vonatkozású témát választott vizsgálódása tárgyául, s így egyszerűen összeállt egy olyan gazdag anyag, mely kevés vidék esetében észlelhető. Ezen túlmenően a tárgyalat témák természetét illetően is szerencsés egyensúly figyelhető meg, ami meglehetősen ritka hasonló kiadványoknál. A tanulmányok skáláján az ókortól a jelenkorig minden történeti periódus képviselve van, s ennek köszönhetően az olvasó izelített kap Udvarhelyszék, de elsősorban Keresztúr fiúszék történetének különböző korszakaiból.

A közzétett anyagok értékét emeli, hogy úgyszólván kizárólag alapos kutatások (régészeti, levéltári, közölt források) eredményei, s magukon viselik az eredetiség bélyegét. Ez annál is fontosabb, mivel jó útmutatóul szolgálnak a vidéken tevékenykedő történelemtanároknak bizonyos problémák megközelítési módját illetően. A másik erénye e tanulmányoknak, hogy viszonylag szorosan körülhatárolt témakörük ellenére nem befelé tekintő, öncélú jellegűek, hanem logikusan kapcsolódnak a történeti folyamatok egy-egy általános kérdéséhez, szerves láncszemei a nagyobb történelmi egységeknek. Ez természetesen azzal is magyarázható, hogy a szerzők nagy többsége a hazai történettudomány számon tartott képviselőinek sorába tartozik, s tapasztalatokban gazdag tudományos múltra tekint vissza. A cikkek íróival, illetve jelentkezésükkel kapcsolatban semmi kifogásom nincs, szeretném azonban megjegyezni, hogy jó lett volna a történelmi jellegű fejezetben is nagyobb teret biztosítani a helyi erőknek (mert ilyenek is szép számban vannak), ahogyan az a természettudományok, a néprajz—népművészet—folklor témakör esetében megfigyelhető. Ez azért is ajánlatos lett volna, hogy ezen az úton is bátorítást kapjanak a szűkebb értelemben vett helytörténeti kutatások vidéki művelői, akiknek publikálási lehetőségei korlátozottabbak, s nemritkán a tapasztalatlanságból eredő bátorság hiánya is visszatartja őket ilyen próbálkozásoktól. Ez utóbbi gondolatot hangsúlyozni kívánom azért is, mivel véleményem szerint a hasonló jellegű kötetek nem elhanyagolható feladatai közé tartozik összefogni azokat az erőket, amelyek tevékenységük körében feltárják történeti emlékeinket, hozzájárulva ezzel a népnevelésben annyira fontos önismeret ápolásához.

Ebben a szellemben fogant egyébként az emlékkönyvben közrebocsátott történeti jellegű tanulmányok majdnem mindegyike. Székely Zoltán írása (*A rugonfalvi népvándorlaskori sírok*) újabb hozzájárulás a Székelyföld kora középkori története még sok tekintetben tisztázatlan kérdésének megvilágításához. A tanulmány szerzőjének több évtizedes múltra visszatekintő és országosan elismert tudományos munkásságából fakadó igényesség jegyeit viseli magán. Azon túlmenően, hogy Székely Zoltán tanulmánya iskolapéldául szolgál a régészeti leletek feltárasa és szakszerű bemutatása igényelt körületekítő munkához, gazdag összehasonlító anyag felhasználásával a magukban nem sokat mondó tárgyi leleteket úgy szóllaltatja meg, hogy azok szervesen illeszkednek bele a népvándorlaskori Erdély történetének mozaikjába.

Ferenczi István írása (*A Nagyküküllőmenti Bögöz községnek és nevének eredetéről*) történetírásunk egyik eléggé elhanyagolt területének jelentőségére irányítja a figyelmet; a helynévkvutatás és helynévelemzés fontosságára. Ez az a terület egyébként, ahol vidéki értelmiségünk igen értékes munkát végezhet. Kár, hogy egyes részeiben a tanulmány kissé bonyolultan fogalmazott.

A székelyföldi kézműipar kibontakozásának, fejlődésének, majd hanyatlásának problematikája hosszú ideig úgyszólván teljesen kívül maradt a szakemberek érdeklődési körén. Az érdektelenség indokolatlan voltát meggyőzően példázza Fodor László munkája (*Adatok a székelyudvarhelyi céhek bomlásának kérdéséhez*). A tanulmány gazdag levéltári forrásanyagra építve finoman árnyalt freskóját nyújtja az udvarhelyi céhéletnek, a céhek keretei között zajló osztályharc problémájára helyezve a hangsúlyt. Nem szerénytelenség e közleményt hézagpótló jelzővel illetni helytörténeti irodalmunkban.

A Fodor László vizsgálta téma ugyanakkor felhívja a figyelmet a székelyföldi kézműipar fejlődésének sajátos körülményeire is. Gondolunk mindenekelőtt a székelyföldi városok polgárságának jogi állapotára, a városokban érvényesülő ket-tős (polgári és nemesi) közigazgatásra, az ebből eredő éles osztályharcra, a száz városok erős konkurrenciájára, amelyek mind fékezőleg hatottak a polgári elem előretörésére, a gazdasági kibontakozásra. Nem véletlen, hogy az egy Marosvásárhelytől eltekintve az összes székelyföldi városok fejlődése elakadt. És hogy miért, erre legjobb példaként éppen Udvarhely szolgál.

A kapitalista viszonyok fejlődése, ha jóval nehezkesebb is, mint más vidékeken, de a XIX. század utolsó harmadában és a XX. század elején a Székelyföldön is észrevehetően gyorsuló tendenciát mutat. Az új gazdasági struktúra magára szabott társadalmi viszonyokat hív életre. Ebben a folyamatban eddig nem tapasztalt mutációk következnek be nemcsak egyes vidékek gazdasági szerkezetében, hanem településtörténeti, demográfiai és kulturális viszonyaiban is. A Székelyföldön természetesen nem találkoznak a régebbi állapotok olyan robbanásszerű átalakulásával, mint az ipari forradalom Angliájában, s még olyannal sem, mint hazánk gyorsabban iparosodó vidékein, de a változásokat itt sem lehet tudomásul nem venni. Hogy ez mennyire így van, erről meggyőző Vajda Lajos *Székelykeresztúr társadalma a századfordulón* című írása. A szerző talán túlzottan is gazdag és sokirányú statisztikai adathalmazának elemzése segítségével felvillantja az urbanizálódó Székelykeresztúr minden számba jöhető problémáját. A tanulmányban választ találunk az 1869—1910 közötti évek viszonylag gyors népszaporulatának okaira, a lakosság életkor és foglalkozási ágak szerinti megoszlására, a vagyoni differenciálódásra, a város életében mutatkozó iparosodási tünetek mibenlétére, az el- és kivándorlás mozgó rugóira stb. Nem kerülték el a szerző figyelmét még olyan szubjektív jellegű problémák sem, mint a székelyek életmódjában erősen érvényesülő régi hagyományok és az érzelmemvilág; ezeknek a tőle tárgyalt időszakban nem egy esetben jelentős társadalmi kihatásai voltak (pl. a perspektívátlan ragaszkodás a földhöz).

Említést érdemel a szerencsésen alkalmazott komparatív módszer. A Keresztúr esetében vizsgált jelenségeket a szerző gyakran összeveti Udvarhelyszék vagy Erdély akkori hasontermészetű problémáival, s ilyenformán az egyedi jelenség nem válik elszigetelt adattá, hanem az általános kép kiegészítő része lesz. A közlemény bátran tekinthető a századforduló Keresztúrhoz hasonló településeinek világos mikromonográfiájaként.

Vajda Lajos mondanivalóját tovább szélesíti és új vonásokkal gazdagítja Egyed Ákos tanulmánya (*Tenyészállat-kiállítások és vásárok Székelykeresztúron a XIX. század végén és a XX. század elején*). A tanulmány központi mondanivalója az a drámai jegyeket magán viselő válság, amelybe a Székelyföld legfontosabb gazdasági ága, az állattenyésztés jutott a jelzett időszakban. A tagosítás és arányosítás következtében a közlegetőlktől és erdőktől megfosztott kiscgazdák az állattartás terén csaknem lehetetlen helyzetbe kerültek. Emellett erre a periódusra esett az állat-

állomány 85-86 százalékát alkotó tradicionális állatfaj — a fehér marha — tartásának krízise. Jóllehet a zord helyi viszonyok tekintetében e faj sok pozitív tulajdonsággal bírt, alacsony tej- és húshozama miatt már nem volt versenyképes a kapitalista piacon. A kor követelményeinek megfelelő fajok beszerzéséhez viszont nem állt rendelkezésre a szükséges tőke, főleg a nagyszámú kisgazdák részére. Ebből a válságos helyzetből való kijutás módzatainak és formáinak keresésével ismertet meg Egyed Ákos írása, amely Imreh István és Pataki József *Hagyomány és korszerűség az állattartásban* című cikkével együtt (Korunk, 1966. 356—361.) jogosan szolgál buzdító példaként a helytörténet kutatóinak.

A két világháború közötti politikátörténet és munkásmozgalom kérdésével számos tanulmány és monografikus munka foglalkozik. Ennek ellenére az időközben elhunyt Jordáky Lajos tanulmánya (*A parlamenti választások és munkáspártok Hargita megyében a két világháború között*) hasznosan egészíti ki helyi vonatkozású ismereteinket a polgári rendszer politikai manipulációit, a néptömegekkel szemben alkalmazott represszív módszerek fegyvertárát illetően. Ugyanakkor kiemeli a haladó erők ellenant harcának jelentőségét a burzsoá rend különböző nemzetiségű uralkodó körei ellen.

Gheorghe Bodea közleménye (*File din istoria MADOSZ-ului: Gazeta „Falvak Népe” și mișcarea cristalizată în jurul ei*) az 1932-ben megjelenő *Falvak Népe* baloldali újság tevékenysége elemzésének tükrében vázolja azt a politikát, melyet a Román Kommunista Párt folytatott egyrészt a különböző osztályhelyzetű magyar haladó erők, másrészt a különböző nemzetiségű forradalmi erők harcának megszervezéséért.

A történelmi tanulmányok körét inkább adatközlő jellegű közlemények zárják. Ezek sorában Imreh István írása (*Ősök és erkölcsök Keresztúr fiúszékben*) érdekes és értékes ismereteket tesz hozzáférhetővé a múlt század elején uralkodó erkölcsi állapotokról és normákról. Ferenczi Géza mintaszerű okfejtéssel tisztáz egy, az énlaki rovásírásos felirattal kapcsolatos, eddig még nyitva állónak tekinthető kérdést (*Kiegészítések az énlaki rovásírásos felirat megfejtéséhez*). Keresztes Gyula hasznos művészettörténeti vonatkozású adatokra derít fényt a székelykeresztúri római katolikus templom restaurálási munkálatai alkalmával végzett feltárásokról írva (*A székelykeresztúri római katolikus templom helyreállítása*), Balázs László *Helynevek Küsmödpaták és a Siklódi patak völgyében* című munkájával pedig színesebbé teszi a kötet bemutatott fejezetét.

Magyari András

3.

A viszonylag kevés műfajt (a népi táncot és — egy kisebb részlettől eltekintve — a népzene is mellőző), de három nagy területet: a népi mesterségeket, a népművészetet és a népköltészetet arányosan képviselő néprajzi közlemények mind táji hovatartozásuk, mind a tárgykör nagysága s a vállalkozás mérete szerint eléggé változatosak — az egy-két oldalas leírástól (Anton Badea közlése a Maroshévíz környéki Bélbor eke- és boronafajtáiról) Molnár Kálmán átfogó monografikus dolgozatáig Kápolnásfalu lakosságának hagyományos erdőkitermelő, fafeldolgozó és -értékesítő tevékenységéről (*Adatok a Hargita népi erdőgazdálkodásához — kissé szerénykedő s nem eléggé tárgyyszerű címmel*).

Változatos a kutatás, a feltárás módszere is. A helyszíni gyűjtés jórészt lelet- és adatmentésnek bizonyult. Néhány tárgyalt népi mesterség ugyanis a kutatott helyen évtizedekkel ezelőtt megszűnt, ma már csak az emlékezetben él, tárgyi emlékei megritkultak vagy megsemmisültek. Molnár Kálmán dolgozata mellett ilyen adat- és leletmentés Seres András értékes és szakszerű közleménye a háromszéki (erdővidéki) Magyarhermány egykori fazekasságáról (*Hermányi fazekasság*).

Szembeötlő a levéltári és könyvtári kutatások kiszélesedése. Kizárólag levéltári búvárkodás eredménye János Pál viselettörténeti anyaga (*Adalékok a XVIII—XIX. századi csiki népviselethez*) régi cselédszerveződések, elszámolásokból, hozománylevelekből, falujegyzőkönyvekből, peres iratokból hámozván ki sokrétű eredeti adatait. Kár azonban, hogy ezeket — egy néprajzilag nem teljesen egysíkú tájon és változásoktól sem teljesen mentes nagyobb időszakban — sem pontosabb helyhez, sem pontosabb időhöz nem köti, ellenőrizhetetlenül és történelmietlenül össze-mosván a képet, mellesleg a forrásokat és lelőhelyüket sem jelölve meg, még összevontan sem.

Annál gazdagabb jegyzetanyag kíséri Molnár István dolgozatát (*A hazai zsindegyfaragás térbeli-időbeli alakulásának áttekintése, egykori és mai termelési sajátosságainak néhány vonása*). Tanulmánya kitűnik következetes történetiségével. (Néhány megye- és hegységnevezés használata viszont következetlen.) Módszere is összetett: helyszíni kutatásokkal, megfigyelésekkel és adatgyűjtéssel egészül ki. Még összetettebb Tarisznyás Márton módszere, bőven merítvén a levéltárakból is. Tárgykörét (*Adatok a gyergyói mészárosmesterség történetéből*) szerteágazóan vizsgálja, sort kerítvén a jogi kérdésektől az állatbeszerzés földrajzi elterjedéséig szinte mindenre.

Külön figyelmet érdemel Nicolae Dunăre népművészeti vonatkozású összehasonlító tanulmánya a kászonyvölgyi kölcsönhatásokról (*Raporturi interetnice în valea Casinului*) pontos megfigyeléseiért és tárgyilagosságáért. Mint az egykori Nemzetiségi Minisztérium tanulmányi főnöke 1945–1946-ban fogott hozzá az összehasonlító kutatásokhoz. A kászoni 1952-ben került sor egy magyar kutatócsoport keretében (I. Dr. Kós Károly—Szentimrei Judit—dr. Nagy Jenő: *Kászoni székely népművészet*. Bukarest, 1972).

A régészet egyes eredményeit használta föl — túl messzemenően — Kovács Dénes a legrégebb időkig visszanyúló és művészettörténelmi-elméleti kérdéseket is fejtegető rövid, de nem a legkövetkezetesebben fölépített áttekintésében (*A hímestojások kérdései*). Míg előző, hajtogatott füzetében (*Gyimesi csángó írott tojások*. 1969) a motívumok, a „hímek“ pontosan helyhez és adatközlőkhöz kötöttek, itt ugyanazok a motívumok és neveik (János Pál eljárásához hasonlóan) már általánosítottak anélkül, hogy valódi elterjedtségüket — korábbi ígéretek* ellenére — megbízhatóan ismernék. Ami pedig a két, régészet feltárta kerámiamotívummal való összevetését illeti, ugyan nagyon tetszetős, de az ilyesféle (esetleg véletlen) hasonlítások és összehasonlítások további és jóval körültekintőbb vizsgálódást igényelnek (a tájszótörténetit is beleértve), különben könnyen elhamarkodott következtetésekre vezethetnek. A füzetéből melleleg nem a 30. oldalon található s nem egykönnyen rokonítható adatolt, hanem a 35. oldalról az adatolatlan *fehérkabala*** mintát vette át. (A történelmi — és nem az újkori német — horogkeresztszerű motívum máskülönben nemzetközileg eléggé szerteágazó.)

Azóta ugyan már újrafogalmazott, de ma is nagyon időszerű elméleti (a népművészet fogalma, terjedése, értéke) és elvi-gyakorlati (beavatkozás, tanácsadás) kérdéseket fejtett ki Bandi Dezső (*Néprajz és népművészet*). Szenvedélyes érvelése, eredeti gondolatai a népművészet jövőjéről (egy-két eléggé le nem ülepedett és kissé ellentmondásosnak tűnő megállapításától eltekintve) igen megszívlelendők.

Köztudomású, milyen nélkülözhetetlenek a tárgyi néprajztudományban a szakszerű és szemléletes rajzok, ábrák, fényképek és térképek. Ezt e kötet is igazolja. Kovács Dénes írásában éppenséggel döntő, perdöntő szerepet igyekeznek játszani, s a Molnár Kálmánéban is mellőzhetetlenek. A Seres Andráséét vonzóbbá és meggyőzőbbé teszik. Annál érthetlenebb viszont, hogy a Molnár Kálmánéban épp ott szakad meg a szakszerű szemléltetés, ahol a legnagyobb szükség volna rá: a kevésbé közismert népi vízfűrészek és épületek leírásában, amely emiatt igen nehezen követhetővé válik. Elkelt volna egy-két fénykép vagy ábra a Tarisznyás Márton írásában is, és nagyon hiányolható a Nicolae Dunăre tanulmányában.

A dolgozatok egy része gazdag és értékes népi szakszókincset tárt föl az élő nyelvből (kápólnásfalusi erdőkitermelés és fafeldolgozás, magyarhermányi fazekasság, kászoni népművészet, ez utóbbi románt, magyart egyaránt), az élő nyelvből és levéltári anyagból vegyesen (gyergyói mészárosasság) vagy csak levéltári anyagból (csíki népviselet). Egy szótár — akár részekre bontva az egyes dolgozatok végén, akár összesítve függelékként — jelentősen fokozta volna használhatóságát.

Míg a régészeti és történelmi résznek döntő többsége Keresztúr-fűlésekhez kötődő, a tárgyi néprajzi közlemények közül kizárólag ilyen egy sincs. Ezt az egyoldalúságot viszont jelentősen enyhíti a népköltészeti rész, annak ellenére, hogy az első közlemény, a Nicolae Bucuré (*Considerații pe marginea unor variante*

* „Nem foglalkoztam benne sem a minták eredetével, sem elterjedési körével, sem az elnevezések nyelvészeti elemzésével. Ezeket egy nagyobb tudományos igényű tanulmányban fogom összefoglalni.” (*Gyimesi csángó írott tojások*. 40.)

** „Kabala — az itteni nyelvjárásban lovat jelent (latin caballus). Fehér ló pedig a pogány ősvallásból a — népmesébe átkerült elem.” (I. m. 30.); „Közhasználatú magyar nyelven ez fehérlovat jelent.” (*A Székelykeresztúri Múzeum Emlékkönyve*, 395.) *A magyar nyelv történelmi-etimológiai szótára* (II. Bp., 1970) szerint viszont a *cabala* szláv eredetű, „latin származtatása téves”, jelentései pedig: kanca; tűzhely, kemence, kuckó, sut; ekecsúszató kétágú fa; fonalmotolla, csévelő; forgóhinta; keresztfa a zsupédelt ormán (a szlávban is: kanca, fűrészelő bak stb.); a *cabala** vándoroszónak a végső forrása meg a rabbinikus héber *qabbala*, jóslás, misztikus, titkos tan, cselészövés, babona stb. jelentésekkel. A szintén szláv eredetű román *cobila* jelentése: (eke)támasz, bak, (eke)golyó; a *cobilă* meg: vízholdó rúd, csőbőrűd, vállrúd (*Dicționar romîn-maghiar*. Vol. I. Buc. 1964).

de balade populare harghitene) szintén más vidékekről való. Közli „a léha, könynyelmű vajda“ (voievodul usuratic) történelmi balladatípusnak egy történelmiségéből sokat vesztített lóvészí leszármazottját a megmérgezett szoknyavadászló (népi Don Juanról) Válean éneke (Cintecul lui Válean) címmel, összevetvén néhány közép-erdélyi és egy maroshévízi változatával; s utal egy lóvészí mellékhajtására, egy helyi eredetűnek tűnő verziójára is (Ghițșor). Közli továbbá egy csikszentdomokosi magyar nyelvű lejegyzését (Bíró Jani; vö. *Háromszéki népballadák*. 1973. 368—380. sz.: Meggyilkolt legény siratója — további utalásokkal), végül pedig egy rokon tárgya miatt bennünket is közvetlenebbül érdeklő „török-rabolta leány“ típusú lóvészí balladát elemez, a balladából — sajnálatosan és következetlenül — csak részleteket idézve, s helyi elterjedtségéről sem nyújtva főlvilágosítást. A változatot — összehasonlításai alapján — az eredetinel összevontabbnak és töredéke-sebbnek találja, és rámutat a legfontosabb eltérésre is: a befejezésére. Ez — a típusban általános öngyilkosság helyett — már csak elválás, mégpedig olyan, amelybe — értelmezése szerint — beleérezhető a viszontlátás lehetősége. Ez viszont bennünket is további összevetésre készíthet, hiszen — bár a török-rabolta leány magyar változatainak többsége szintén a leány halálával végződik — két olyan változat is ismeretes, amely az elrabolt leány szerencsés hazaszökésével zárul. Az egyik ugyan a Lóvészitől távoli torontáli Padérol, a másik azonban a közelebbi moldvai Lészpedről.

Ellenben a lóvészí változat eltávolodásának (a Duna vidékéről szétterjedő eredetiebbektől) — úgy vélem — talán egyszerűbb folklorisztikai okai voltak, hiszen a pusztító török—tatár betörések és népirtó hadjáratok Közép- és Észak-kelet-Erdélyt sem kímélték, sőt a Kárpátokon át olykor épp a csiki tájakat érték el elsőnek, kegyetlenül gyilkolva s ezreket fűzve rabszjira, amiről máskülönb en e vidék népmondái is megemlékeznek.

A közlemény magyar kivonata kirívóan rossz példája a zavaros és nagyoló nyakatekertségnek és tárgyserültségnek. Üres szólalmi mellett részben meg félre is vezető (sem Lóvész, sem Maroshévíz nem „néhány Hargita környéki falu“).

A múzeum jelezte tájhoz kötődik viszont a népköltészeti rész többi három írása — a két nagyobb lélegzetű szorosan, a kisebb, a kötetzáró részben. S egyúttal mindhárom a *Vadrózsák*hoz is — a két utolsó kizárólag, de az első is alapvetően.

Mitruly Miklós összefoglalója (*A Keresztúr környéki székely népköltészet a magyar folklorikában*) az egész néprajzi rész egyik legfunkcionálisabb írása tette inspiráló feladatjelzéseivel, köztük olyan sajátossal és konkrétal is, mint a Sebesi Jób-féle népballadák valódiságának a kutatása és kiderítése. Időrendi áttekintésében nyomon követhetjük nemcsak a népköltészeti gyűjtések és közlések Kriza idejére eső föllendülését, hanem fokozatos elapadását is, a tárgyi néprajz magasba törésétől eltérően.

Faragó József meg Kriza egyik legkiválóbb munkatársának, Marosi Gergelynek, a tudományos, korszerű népmesegyűjtés úttörőjének állít méltó emléket (*Marosi Gergely székelykeresztúri népmesegyűjtése a Vadrózsák számára*), részletesen fel-fedve Marosi módszerének kitapintható ismérveit, jegyeit, meggyőzően fejte ki azt is, hogy a hiteles lejegyzés megalapozásához Marosit széles körű, kiváló nyelvészeti tudása és módszere vezette el. A Kriza-tanulmánykötetben követett higgadtabb tárgyalásmódtól eltérő eltúlzott szembeállítás a Arany Jánossal viszont fölösleges és igazságtalan.

Végül Borbáth Károly a *Vadrózsák* egyik gyűjtőjének, Lőrincz Eleknek és a *Vadrózsák* két mesemondójának, Péterfi Györgynek (Kóta Gyurkának) és Puskás (Róka) Tamásnak ismeretlen életrajzi adatait tárja föl mintaszerű pontossággal, néhány korábbi tévedést is helyesbítvén (*Adalékok a székely népmesék gyűjtésének történetéhez*). Abbeli (1971-es!) felhívásából azonban, hogy 1975-re, Kriza halálának 100. évfordulójára Kriza valamennyi gyűjtőtársának irodalmi tevékenysége is földolgoztassék, nem sok valósult meg.

E három, szorosabb érdeklődési körömb e vágó írással — a bennük fölmerülő további fontos, részben vitás, de itt most terjedelmi okokból nem érinthető kérdések miatt — külön is szeretnék foglalkozni, részletesebben, érdemben.

Könczei Ádám